
Maďarská menšina na Slovensku v podmienkach slovenského národného štátu

Miroslav Kusý

Maďari, sídliači na sever od Dunaja, sú autochtónnym obyvateľstvom krajiny, ktorá je ich domovom. Znamená to, že sú tu rovnakými príštelcami či domorodcami ako Slováci; žijú spolu na tomto území už viac než tisícročie. Toto územie patrilo v dejinách rôznym štátom s rôznymi hranicami. Počnúc rokom 1993 je to Slovenská republika. Slováci, Maďari a ďalší obyvatelia tohto územia sa stali jej občanmi. Žiaľ, nie celkom rovnoprávnymi, lebo Slováci si celý tento štát vyárandovali pre seba, vyhlásili ho za svoj *národný štát* a seba za jeho *štátotvorný* národ.

Aby o tom nevznikli pochyby, dali si to aj do svojho *Vyhlasenia nezávislosti*, aj do svojej *Ústavy*. Svoje národné symboly a znaky povýšili na štátne, svoj národný jazyk deklarovali ako jazyk štátny, svoju národnú kultúru a identitu dali pod štátnu ochranu. Z Neslovákov, žijúcich na Slovensku, sa tak stali príslušníci neštátotvorných národnostných menšín, občania s obmedzenými občianskymi právami. Napr. pokiaľ ide o právo na ochranu vlastnej národnej identity, právo na účinnú participáciu na kultúrnom, náboženskom, sociálnom, hospodárskom a verejnom živote krajiny, právo na plné užívanie vlastnej kultúry a vlastného jazyka v súkromí i na verejnosti, právo na zriaďovanie i riadenie vlastných škôl atď. – všetko podľa jednotlivých článkov *Deklarácie OSN o právach osôb, patriacich k národným či etnickým, náboženským a jazykovým menšinám*.

Podľa spolaľhivých expertných odhadov¹ je ich na Slovensku až cca 20 %. Každý piaty občan tejto krajiny je alebo Maďar (600 tisíc), alebo Róm (250–500 tisíc), či iný Neslovák (100 tisíc). Každý deviaty patrí k Maďarom, ktorí sú našou najpočetnejšou, najkompaktnejšie usídlenou, politicky najuvedomelejšou menšinou.

Od 1. januára 1993 sa stali podnájomníkmi v krajine, ktorú spolu s ostatnými od nepamäti obývali a užívali, lebo Slováci si z nej urobili svoj národný štát. A od tej doby im to dávajú setsakramentsky najavo; hádajú sa s nimi o tabule a o označenia, o mená a o priezviská, vnucujú im alternatívne školstvo, podstatne redukujú štátnu podporu pre ich kultúrne spolky, noviny a časopisy... Čo nevidieť, nasadia na nich aj jazykových komisárov.

Nič nového pod slnkom. Takto sa zvykne správať etnicky „uvedomelý“ národný štát voči svojim menšinám. Rovnako to opäť začalo i na Balkáne. Z tejto krvavej skúsenosti však svet vyvodil ponaučenie:

„Kauza etnickej autonómie sa stala legálna a obávam sa, že to nebude iba srbský problém. Napriek verejnej mienke nároky na autonómiu nie sú secesionistické; sú jedinou možnou odpoveďou na pojem národného štátu. Postkomunistické štáty strednej a východnej Európy sa definovali ako národné štáty. Tam, kde národné štáty uznávajú politický pluralizmus, musia voľky-nevoľky priznať menšinám právo autonómie a odovzdať do rúk menšinovej autonómie tú časť svojej moci, ktorá sa vzťahuje na národnú identitu... Ak si štát uzurpuje priveľkú časť formovania národného života, treba očakávať, že to isté urobia aj autonómie. Národné idey strácajú na význame v takej miere, v akej sa realizujú idey slobody a rovnosti.“²

Neľahko sa u nás čítajú tieto ponaučenia. Čo však zostáva našim Maďarom pod sústređeným slovenským tlakom na ich národnú identitu? Postupne narastajúce nároky na auto-

nómiu, najprv len školskú, potom aj kultúrnu a napokon aj územnú sú (a stále viac budú!) nacionálnou odpoveďou na nacionálny tlak; nie je to odpoveď agresívna, ale skôr sebaobránná. Ako ináč môžu v rámci cudzieho národného štátu, uplatňujúceho svoje nacionalizačné nároky na všetky oblasti spoločenského života, ochrániť svoju národnú identitu, svoju kultúru, svoj jazyk?

Tabuizované témy

Na Slovensku však neradno na túto tému hovoriť. Nielen roduvernému, ale aj demokratickému Slovákov sa otvára nôž vo vrecku, keď počuje slovo *autonómia*. Každý predsa „vie“, o akú autonómiu Maďarom na Slovensku ide – o podraznícku, pripravujúcu si cestu k odtrhnutiu. Môžete nám uvádzať príklady iných, úspešných a pretrvávajúcich autonómií. Len odmietavo mávame rukami: Alandské ostrovy, hahaha, Južné Tirolsko, pozriemeže, Katalánsko, dajsamivete. My sme si ten trik s autonómiou už raz vyskúšali na Čechoch, v roku 1938. Na Slovensku to tak chodí!

„Najväčším kolektívno-právnym strašiakom je idea územnej autonómie, o ktorej sa nechce baviť žiadna zo slovenských strán. Územná autonómia je pritom jedným z možných a úplne legitímnych riešení menšinovej otázky“, napísal prestížny slovenský novinár Ondrej Dostál.³

Treba preto len privítať, že sa v slovenskej demokratickej tlači konečne začali objavovať vecné a fundované články k problematike našej maďarskej menšiny. Sú prvými lastovkami prepotrebnej a otvorenej verejnej diskusie k týmto otázkam.

Doteraz zostávali akousi tabuizovanou témou, o ktorej hovorili iba samotní Maďari a slovenskí nacionalisti, zatiaľ čo demokratickí slovenskí novinári, publicisti a politici iba mlčky prizerali slovným súbojom tamtých dvoch. Bol to nemúdry postoj, lebo mlčanlivým obchádzaním sa vážny problém môže stať iba ešte vážnejším a mlčanie demokratov tu znamenalo, že slovenské stanovisko vyjadrovali, a teda aj reprezentovali iba slovenskí nacionalisti obvykle na veľmi nízkej argumentačnej úrovni. O čo vyššia však bola úroveň zaťaťo a odmietavo mlčanlivého postoja Milana Kňažka ako ministra druhej Mečiarovej vlády, keď sa na margo Durayovej ponuky prediskutovať otázku autonómie vyjadril, že o tom sa s ním nehodlá nikdy baviť? Alebo obdobného – a priori negatívneho a diskusiu neprípúšťajúceho – postoja všetkých našich činiteľov (vrátane pána prezidenta) k otázke kolektívnych práv národnostných menšín?

Autonómia a samospráva

☉ Slovo gréckeho pôvodu *autonómia* sa zvykne používať v rôznych kontextoch a významoch. Do filozofie ho zaviedol Kant v zmysle „vnútornej mravnej slobody“ človeka, predpisujúceho si svoje vlastné zákony. Nám tu ide o jeho politologický a štátoprávny obsah, ktorý s tým filozofickým síce úzko súvisí, nie je však s ním totožný. V tomto kontexte ho prekladáme do slovenčiny v jeho prvom a základnom zmysle ako „samospráva“. V iných jazykoch je to rovnaké (napr. po anglicky takisto *self-government*, po nemecky *Selbstverwaltung*).

☉ V odbornej literatúre nenájdeme taký výklad tohto pojmu, ktorý by ho spájal s oddelením, odtrhnutím nejakej časti územia štátu. Požiadavka rešpektovať práve takéto špecifické slovenské chápanie autonómie, s ktorou sa občas stretáme, je zlým argumentom typu: „Na Slovensku je to tak!“ Nájdeť viac pojmov, ktoré majú svoj zvláštny slovenský punc (napr. privatizácia), z toho však neplynie, že by sme ich v takejto zdeformovanej podobe mali akceptovať. Práve naopak, musíme im vrátiť ich pravý význam.

☉ V slovníkoch nájdeme aj ďalšie významy slova *autonómia*; najčastejšie sa vyskytujú samobytnosť a nezávislosť. Sartori v tejto súvislosti poznamenáva: „Keď sa *autonómia*

*používa ako synonymum iných výrazov (keď jednoducho znamená nezávislosť), rozptyľuje-me, ak dokonca nestrácame, jej rozlišujúci význam.*⁴ Zostaťme preto v záujme presnosti pri samospráve.

Opakom autonómie je heteronómia, t. j. „riadenie sa cudzími zákonmi a vplyvmi“⁵, „podriadenosť niečomu inému“⁶, „podriadenosť, závislosť na vonkajších, cudzorodých činiteľoch, zákonoch a pohnútkach“.⁷

Aj v tomto zmysle je teda autonómia predovšetkým *samoriadením, samosprávou*. Z územnosprávneho hľadiska je jej základnou, elementárnou jednotkou *miestna samospráva*. Zaiste sa zhodneme so Sartorim, že „*opakom miestnej autonómie je centralizácia..., miestne autonómie sú výsledkom nedôvery v centrálnu moc, a preto sú výrazom slobody od centralizovaného štátu*“.⁸

Je to predovšetkým samospráva obce, mestskej časti, mesta. Je formou *územnej samosprávy*. Uskutočňuje sa na určitom ohraničenom území, jeho obyvateľstvo berie do svojich rúk určité podstatné zložky správy celého tohto územia. Tým sa líši od iných foriem samosprávy, napr. *kultúrnej, alebo školskej*, týkajúcich sa iba určitých špecifických činností na území daného štátu, *inštitucionálnej*, v ktorej ide o samosprávu nejakej inštitúcie (napr. univerzity), alebo napokon *etnickej*, povyšujúcej majoritné etnikum na danom území na jeho rozhodovací subjekt.

Etnická samospráva

Etnická samospráva predstavuje teda uplatnenie etnického princípu na niektorú z uvedených foriem samospráv. Takto môže vzniknúť etnická školská samospráva na rozdiel od občianskej školskej samosprávy, alebo *etnická územná samospráva* na rozdiel od občianskej územnej samosprávy.

Je naprosto oprávnené a legitímne, že okrem všetkých iných skupín aj etnické skupiny majú v pluralitnej demokratickej spoločnosti svoje etnické organizácie a inštitúcie a že v nich uplatňujú princíp etnickej samosprávy. Nikto nemôže žiadať, aby na správe Matice slovenskej participovali Maďari, alebo na správe Csemadoku Slováci, potom by to buď nebola *samospráva*, alebo by to nebola *etnická inštitúcia*. V tomto zmysle je naprosto oprávnené a legitímne, že predstavitelia maďarskej menšiny požadujú etnickú samosprávu svojho národnostného školstva; je to predsa školstvo, založené na etnickom princípe. Toto ich právo vyplýva zo Štvrtého oddielu Ústavy SR (Práva národnostných menšín a etnických skupín): „*Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie.*“⁹ Bez uplatnenia princípu etnickej samosprávy v nich by toto právo nedávalo zmysel.

Územná samospráva

Princíp územnej samosprávy je menovite vyjadrený aj v Ústave SR, ktorá výslovne hovorí o *územnej samospráve*, presne týmto termínom je nadpísaná aj jej Štvrtá hlava, jeho obsah jasne vymedzujú články 64–68. Táto Ústava predpokladá osobitný právny či politický systém pre jednotlivé územia: „*Samosprávu vyšších územných celkov a jej orgány ustanoví zákon.*“¹⁰ Hľadať teda rôzne významy pre slová územná autonómia a územná samospráva je preto máťuce, zavádzajúce.

U niektorých slovenských publicistov však napriek tomu vznikli pochybnosti o identite oboch týchto pojmov, ba považujú ich až za navzájom sa vylučujúce. Napr. podľa Petra Zajaca „*územná autonómia na etnickom princípe sa na Slovensku začína tam, kde sa končí*

územná samospráva“.¹¹ Preveroval som si to v niekoľkých výkladových slovníkoch, encyklopédiách a učebniciach. Autonomía je v nich chápaná ako „samospráva v rámci väčšieho celku“,¹² „samostatné rozhodovanie určitej časti štátu o regionálnych a zvlášť národných záležitostiach pri zachovaní jednoty štátu“,¹³ „právo určitého celku (záujmovej organizácie, národnostnej skupiny, alebo aj jednotlivca) riešiť samostatne otázky jeho špecifického záujmu v rámci väčšieho celku“;¹⁴ rovnako hovorí aj Webster, Larousse, Concise Oxford Dict. atď.

Rozdiel medzi samosprávou a autonómiou je teda presne taký istý ako rozdiel medzi autokratom a samovládcom, či autostrádou a diaľnicou. Nejde tu o politologický spor, ale o spor medzi striktným politologickým pojmom a jeho akýmsi intuitívnym „slovenským“ výkladom. A nejde pritom iba o slovíčka, ale o podstatu vecí. Ak je etnická autonómia druhom územnej samosprávy, predstavuje aj na Slovensku legitímnu požiadavku, zodpovedajúcu Ústave SR, ak sa navzájom vylučujú, je nelegitímnu požiadavkou.

Naše súčasné poňatie samosprávy je občas ešte stále poplatné jej totalitnému komunistickému výkladu. V podmienkach „silného“ štátu s koncentráciou moci v jeho rukách a pri tvrdom uplatňovaní princípu tzv. demokratického centralizmu mohlo ísť len o pseudosamosprávu, založenú na všeobecnom právnom systéme, platnom rovnako pre celé územie štátu. Kde je tu miesto pre nejakú suverenitu rozhodovania, typickú pre skutočnú samosprávu?

Skutočná samospráva začína suverénnym občanom a jeho suverénnou obcou. Namiesto princípu tzv. demokratického centralizmu sa riadi *princípom subsidiarity*, ktorý znamená: Čo sa môže rozhodnúť v obci, patrí do jej suverénnej právomoci, čo sa môže rozhodnúť v regióne (druhý stupeň územnej samosprávy), patrí do jeho suverénnej právomoci. Iba zvyšok sa prenecháva na rozhodovanie štátu.

Systém samospráv je *decentralizovaný systém*, nijaký samosprávny orgán nie je podrobený nejakému vyššiemu orgánu (lebo potom by už nebol samosprávny!). Na rozdiel od toho *štátna správa zostáva centralizovaná*, riadená ústrednou vládou, tá však nesmie zasahovať do kompetencií samosprávnych orgánov. Spoločná, celoštátna legislatíva iba vymedzuje pravidlá hry v spoločných, celoštátnych otázkach, nedáva však štátu právo „regulovať“ samosprávu. Štát, jeho orgány, štátna správa smie iba to, čo jej zákon výslovne dovoľuje. Samospráva smie všetko, čo jej zákon výslovne nezakazuje.

To znamená, že pre každú samosprávu sa ráta s osobitným právnym systémom, ktorý by mal vyjadrovať jej špecifickosť. Každý *euoregión* má svoje zvláštnosti, neopakovateľné v inom euoregiónu, a preto musí mať aj svoj zvláštny štatút, územnosprávny systém, priority, pravidlá obcovania medzi partnermi. Tu je to zvlášť viditeľné, lebo euoregión presahuje hranice a legislatívu každého jednotlivého štátu a podmienky, ktoré sa v ňom vytvárajú, nemôžu byť platné rovnako pre celé územie štátu.

To isté však v podstate platí aj pre každé mesto; pre niektoré z nich boli prijaté dokonca zvláštne parlamentné zákony, ktoré zohľadňujú túto ich špecifickosť a vymedzujú ich ako samostatné a samosprávne územné celky (u nás napr. zákon o Bratislave, zákon o Košiciach, alebo zákon o Vysokých Tatrách). A tak to, čo platí pre Vysoké Tatry, neplatí „rovnako pre celé územie štátu“.

Niet principiálneho dôvodu, pre ktorý by to nemohlo platiť aj pre každú obec. Život ich privedie k diverzifikácii ich samospráv, samosprávnych poriadkov a nikto v demokratickej pluralistickej spoločnosti od nich nemôže chcieť, aby boli na jedno kopyto.

Etnická územná samospráva

Nie je teda pravda, že samosprávy – na rozdiel od autonómie – sú unifikované, zhora jednotne predpísané, zatiaľ čo autonómie by mali byť diverzifikované. Osobitný právny systém teda nie je definičným „*differentia specifica*“ autonómie, a to ani na Slovensku. Preto autonómia nezačína tam, kde končí samospráva, ale je samosprávou; a aj územná

autonómia je územnou samosprávou. Územná autonómia na etnickom princípe je preto jedným z legitímnych druhov územnej samosprávy. Má svoj suverénny zastupiteľský zbor a svoje suverénne výkonné orgány ako každá iná územná samospráva. Táto suverenita môže byť slabá (napr. naše obce), silnejšia (napr. talianska regionálna samospráva), alebo veľmi silná (napr. švajčiarske kantóny). Uplatnená v maximálnej miere býva označená ako politická autonómia (ale stále je to len druh územnej samosprávy, nie jej protiklad).

Podľa nášho renomovaného ústavného právnik Pavla Holländera „*dôvodom autonómie môžu byť osobitosti historického vývoja daného autonómneho celku, riešenie sebaurčovacieho práva určitého národa, či etnika atď. Rozsah právomocí, ktorými môžu jednotlivé formy autonómnych útvarov disponovať, siaha od vymedzenej miery samosprávy až po zákonodarnú právomoc v určitej ústavne vymedzenej oblasti (napr. kultúre, školstve ap.)*“¹⁵

Keď v nej dominuje etnický princíp, bude to etnická autonómia či etnická územná samospráva. Od občianskej sa líši tak, ako sa občiansky štát líši od národného štátu, ktorého je etnická autonómia logickým produktom a partnerom v samosprávnej rovine. Dominantnému národu v národnom štáte zodpovedá dominantné etnikum v etnickej autonómii. Aj táto môže byť slabá, silná až maximálna. Stále však ide o druh územnej samosprávy.

A práve v tom je jadro sporu. Či totiž manipuláciou so slovami postavíme etnickú autonómiu proti územnej samospráve a tým ju znelegitímime, alebo jej priznáme status jedného z legitímnych druhov územnej samosprávy. Od toho totiž závisí, aký postoj zaujme na Slovensku demokratická časť politického spektra k „našej maďarskej otázke“. Postoj tej nedemokratickej je totiž už dávno jasný.

Etnická územná samospráva je druhom územnej samosprávy, o ktorej hovorí Štvrtá hlava Ústavy SR. Ústava ju menovite nevyklučuje, dikcia jej článkov 64–69 pripúšťa uplatnenie občianskeho i etnického princípu a v praxi zmiešaných oblastí južného Slovenska sa so všetkými tromi alternatívami (zmiešané, čisto slovenské, alebo čisto maďarské zastupiteľstvo) aj stretávame. *V tomto zmysle sú všetky rovnako legitímne.* Pokiaľ ide o etnickú územnú samosprávu na vyššom územnom celku, jej možnosť závisí od naplnenia odstavca 3 článku 64 Ústavy SR, podľa ktorého: „*Samosprávu vyšších územných celkov a jej orgány ustanoví zákon.*“¹⁶ Ani túto možnosť teda Ústava a priori nevyklučuje. Práve tento prípad máme teda na mysli, keď diskutujeme o probléme *etickej autonómie* (ako o skratkovitom vyjadrení za výraz „*eticná územná samospráva na vyššom územnom celku*“). Slovensko-maďarská zmluva vnáša do veci nový prvok iba tým, že zatiaľ čo Ústava SR etnickú autonómiu výslovne nevyklučuje, zmluva ju už výslovne pripúšťa (inkorporovaním Odporúčania Rady Európy č. 1201, zvlášť jeho článku 11).

Ani ja nepovažujem tento typ etnickej autonómie za šťastné a perspektívne riešenie problému postavenia maďarskej menšiny za daného pomeru síl medzi oboma etnikami v danom regióne Slovenska. Tak ako slovenský národný štát povýšil Slovákov do postavenia vládnúceho etnika v celej krajine, rovnako by etnická územná autonómia povýšila Maďarov do postavenia vládnúceho etnika v príslušnom regióne. Obojstranne prospešným riešením tohto problému je uplatnenie občianskeho princípu v regionálnej územnej samospráve i v celkovej štátnej správe krajiny.

V rámci jestvujúceho národného štátu to však nie je dosť dobre možné. A pokiaľ sa koncepcia nacionalistickej, protimenšinovej politiky národného štátu bude v tejto krajine presadzovať, nemožno od menšín čakať, že ju mlčky vezmú na vedomie a nebudú sa voči nej brániť.

Národný štát a etnická autonómia

Pán Jozef Moravčík, bývalý predseda vlády a terajší predseda Demokratickej únie, hľadá spôsoby ako zabrániť uplatňovaniu nárokov maďarskej menšiny na etnickú autonó-

miu. Spolu s poslancami svojej strany nedávno podal parlamentu návrh príslušného zákona. Napísal o tom aj článok na tému *Občiansky štát a etnická autonómia*.¹⁷ Toto však nie je náš prípad. Na Slovensku totiž dnes nemáme občiansky, ale národný štát a vzťah medzi ním a etnickou autonómiou je podstatne odlišný od jej vzťahu s občianskym štátom. Etnická autonómia je nepochybne cudzorodým prvkom občianskeho štátu, ale zato je naprosto prirodzeným dôsledkom národného štátu.

Etnická autonómia je vernou kópiou národného štátu: Čo tento zavádza vo veľkom, by ona mala zaviesť v malom. Proti štátnemu jazyku dominantného národa štátu jazyk dominantnej národnosti na danom autonómnom území; proti školstvu, kultúre dominantného národa štátu školstvo a kultúru dominantnej národnosti; proti presadzovaniu národnej identity dominantného národa štátu presadzovať národnú identitu dominantnej národnosti autonómnej územnej jednotky. Proti väčšinovému princípu v štáte rovnaký väčšinový princípu v autonómii.

Z hľadiska logiky národného štátu je to naprosto spravodlivé; jeho vlastný etnický princípu sa zrkadlovo odráža v danej autonómnej územnej jednotke.

Národný štát na Slovensku konštatujeme nielen na základe onej nešťastnej dikcie preambuly Ústavy SR, ale predovšetkým na základe sústredenej, dôslednej realizácie idey národného štátu politikou súčasnej vládnej garnitúry. Táto politika dnes dôrazne presadzuje koncepciu dominantného, štátotvorného a vládnúceho slovenského národa vo všetkých oblastiach spoločenského života. Jej prejavom je jazykový zákon ako koncentrovaný útok proti menšinovej identite, prejavujúci sa aj celkovou diskrimináciou menšinovej kultúry (radikálnym obmedzovaním jej štátnej podpory), menšinového školstva (nielen presadzovaním alternatívneho školstva, ale aj potláčaním princípu školskej samosprávy, výmenou riaditeľov atď.) a sústavným obmedzovaním menšinovej participácie na riadení štátu a správe verejných záležitostí.

Požiadavka autonómie je len logickou sebaobrannou odpoveďou reprezentácie našej najpočetnejšej a politicky najuvedomelejšej národnostnej menšiny na tieto stále silnejúce tlaky národného štátu.

„*Etnické vyčleňovanie je nebezpečné a škodlivé*“,¹⁸ hovorí Moravčík. Áno, ak sa absolutizuje, ohrozuje fungujúci občiansky štát polarizáciou jeho etník, škodí občianskemu súžitiu v ňom. Je však jedinou možnou reakciou na etnicky orientovanú politiku národného štátu, lebo v ňom princípu občianskeho súžitia všetkých obyvateľov štátu na základe rovnosti bol nahradený princípom nadradenosti príslušníkov dominantného národa. Etnické vyčleňovanie teda nezačína volaním po autonómii, ale samotným vznikom národného štátu; tu sa po prvý raz vyčlenilo vládnúce etnikum – štátotvorný národ – spomedzi všetkého obyvateľstva krajiny, aby vytvorilo dominantný súbor jeho občanov prvej kategórie. Týmto vyčlenením bola a priori určená aj druhá kategória občanov národného štátu, ktorá sa volaním po autonómii domáha iba nápravy takto narušenej občianskej rovnosti.

Terajšia politická reprezentácia Slovenska si založila národný štát, dôsledne v ňom presadzuje *slovenský národný princípu*, ale od menšín žiada, aby sa riadili občianskym princípom. To jednoducho nie je možné! Opakuje zásadnú chybu prvej ČSR, na ktorú táto (okrem iného) aj zakapala; vytvorila národný štát tzv. československého národa a menšinám ponúkla občiansky princípu. Z politického štátotvorného národa vylúčila Nemcov a Maďarov, a tak sa im nemožno ani čudovať, že tento štát nikdy neprijali za svoj – lebo ani on ich neprijal za svojich! Keď si Beneš uvedomil, k čomu to smeruje, sám ponúkol Nemcom etnickú územnú aj osobnú autonómiu, bolo však už neskoro. Poučme sa na tejto skúsenosti, kým aj v Slovenskej republike nebude neskoro.

Áno, uplatňovanie občianskeho princípu rieši pozitívne otázky, „*či sa majú menšiny zúčastňovať ako rovnocenní občania na budovaní štátu, či majú mať menšinové politické strany verejný podiel na výkone moci*“¹⁹ a pod. Háčik je však v tom, že aby ich príslušníci boli rovnocennými občanmi, musia najprv dostať *vyrovnávacie menšinové práva*, a to nielen v podobe zákona o jazyku menšín, ale aj zásadného. ústavného zákona o postavení

menšín v tomto štáte. Pokiaľ zostáva *národným štátom*, musia mať menšiny možnosť participovať nielen v občianskej rovine, t. j. „ako rovnocenní občania“, ale aj v etnickej rovine, t. j. ako kolektívna entita, *ako etnické menšiny* vôbec. Kolektívne právo väčšiny môže byť vyrovnané iba kolektívnym právom menšiny, nijako inak.

Právo na autonómiu ako kolektívne právo

Nepochybne, uplatňovanie práva na autonómiu znamená uplatňovanie kolektívneho práva. Podľa Jozefa Moravčíka „*kolektívne práva predpokladajú delenie občanov na občanov všeobecne a občanov, ktorí si niektoré práva vykonávajú osobitne, autonómne*“.²⁰

Nepovažujem to za mínus, ale naopak za prednosť pluralitnej demokratickej spoločnosti. Totalitný režim glajchšaltoval všetkých nepriviligovaných obyvateľov krajiny do monolitnej masy (pracujúcich, ľudu), uznával ich iba ako „občanov všeobecne“; pre pluralitný režim je príznačná mnohosť a pestrosť rozmanitých menšín.

Uplatňovanie občianskych práv a povinností sa v pluralitnej spoločnosti riadi princípom subsidiarity. V mojom klube, na mojej univerzite, v mojej náboženskej obci, v mojej územnej samospráve, v mojom odborovom zväze si niektoré práva vykonávame autonómne, práve tak ako iní občania vo svojich skupinách, organizačných a územných jednotkách. Iba zvyšok svojich občianskych práv postupne uplatňujem vo vyšších celkoch. Občanom štátu som až úplne nakoniec, tým, čo mi z mojich práv a povinností preň zvýši; najprv a každodenne som občanom obce – územnej, náboženskej, akademickej, každej menšinovej. Občanom všeobecne som iba príležitostne, keď vstupujem do kontaktu so štátom a s jeho orgánmi, keď raz za štyri roky pristupujem k parlamentným volebným urnám, keď sa dostávam do kolízie so zákonom a pod.

Vytvorenie a udržiavanie optimálnej rovnováhy medzi občanom obce a občanom štátu, ktorá občanovi umožňuje byť hrdým a suverénnym príslušníkom oboch, je prejavom vysokej politickej kultúry pluralitnej demokratickej spoločnosti. Platí to rovnako aj pre príslušníkov národnostných menšín. Nedosahuje sa to však ústavnými zábránami, vynucovaním lojality, ale pozitívnym rozširovaním a udržiavaním podmienok, za ktorých príslušnosť k národnostnej menšine nie je handicapom pre ich zaradovanie do jednej či druhej občianskej kategórie, resp. do oboch. Ak chceme, aby aj slovenskí Maďari boli hrdými príslušníkmi svojej obce i svojho štátu, treba ich v obci i v štáte zrovnoprávniť so Slováckmi tak, aby túto obec mohli považovať za svoju a tento štát za svoj práve tak, ako aj Slováci.

Súhlasím s pánom Moravčíkom, že *právo na autonómiu je uplatnením kolektívneho práva*, čo však podľa neho znamená „*rozštiepenie občianstva a občianskej spoločnosti*“. Treba iba dodať, že kolektívne právo sa najprv uplatnilo pri vzniku národného štátu Slovákov, že jeho vznik znamenal prvotné rozštiepenie občianstva a občianskej spoločnosti. Autonómia je iba nevyhnutným dôsledkom tejto skutočnosti.

Predstavitelia Demokratickej únie majú pravdu, keď tvrdia, že Ústava SR nevyklučuje etnickú autonómiu. Podľa L. Černáka ide o „*dvojznačnosť v ústave*“, na základe ktorej „*by sa mohlo prísť k územnej autonómii*“.²¹ Ide iba o to, čo s tým. Nedávna iniciatíva Demokratickej únie s návrhom zákona na znelegitímnenie tohto nároku smeruje teda k okliešteniu Ústavy o jeden dôležitý rozmer politických práv, uplatňovaním ktorého sa môže etnická menšina účinne brániť útokom na svoju národnú identitu. Teraz nejde o to, že v našom prípade by etnická územná samospráva nebola najšťastnejším riešením. Treba však bojovať predovšetkým proti príčinám, a nie iba proti ich dôsledkom, teda proti existenčnému ohrozovaniu maďarskej menšiny nacionalistickou agresivitou slovenského národného štátu, a nie iba proti maďarskej prirodzenej reakcii na toto ohrozenie.

V návrhu Demokratickej únie šlo teda práve o to, aby sa nároky a logika národného štátu plne zachovali, ale nemohli sa uplatniť v tomu zodpovedajúcich, primeraných požiadavkách národnostných menšín: Quod licet Iovi, non licet bovi! Práve preto je to návrh hlboko nedemokratický, nacionalisticky jednostranný. Brániť národom na etnickú autonó-

miu v agresívnom národnom štáte znamená brániť dôsledkom a ponechať príčiny, ktoré ich vyvolávajú.

Ak by teda pán Moravčík naozaj chcel „*vylúčiť z nášho právneho systému uplatňovanie kolektívnych práv*“,²² musel by logicky začať návrhom na transformáciu SR ako národného štátu na SR ako občiansky štát. Teda aj na premenu ústavy národného štátu na ústavu občianskeho štátu a nie návrhom ústavného zákona na *vylúčenie etnickej autonómie z nášho ústavného systému* (ktorý v mene svojej strany predložil parlamentu a zdôvodnil v rozhovore pre Domino efekt).²³ Prvý krok by znamenal zrovnoprávnenie občanov zo všetkých etník, druhý prehôbenie ústavnej nerovnoprávnosti medzi vládnúcim národom a národnostnými menšinami – tým, že by prvému ponechal výsadu etnického vyčlenenia a druhým by ju zakázal.

Návrh ústavného zákona, ktorý obhajuje pán Moravčík, má svoje hlboké úskalie v účelovom spustení procesu obmedzovania jestvujúcich ústavných práv; dnes zabránime uplatňovaniu svojich kolektívnych práv Maďarom, zajtra to môžu byť charitatívne mimovládne organizácie a univerzity (už sa na tom pracuje!) a pozajtra prídu na rad, povedzme, odbory. Vždy sa nájde pádny vládny argument, prečo treba zabrániť rozvoju autonómie jedných, či oklieštiť jestvujúcu autonómiu druhých „v záujme spoločnosti“, či v otvorene proklamovanom „záujme slovenského národa“.

Nepochybne tu všade ide o kolektívne práva. „*O kolektívne práva by išlo vtedy, keby určité skupiny obyvateľstva mali odlišný režim týchto práv*“,²⁴ vraví Moravčík. Áno, práve tento „odlišný režim“ vyjadruje listina akademických slobôd univerzít, či súbor sociálnych práv železničných čiat, a rovnako aj minimálny štandard politických a kultúrnych práv maďarskej menšiny u nás. Ktorýkoľvek z nich načneme, zasiahneme ich všetky a skôr či neskôr sa nám to aj všetkým vypomstí.

Postoj demokratov k „maďarskej politike“

„*Dobre vie maďarský politik, žijúci na Slovensku, aké pocity vyvoláva v Slovákoch, keď presadzuje územnú autonómiu, pod ktorou rozumie autonómiu etnickú,*“²⁵ zdvíha varovne prst Peter Zajac.

Po prvé, ten maďarský politik má na to legitímne právo, a tak mu ho neberme. Rádšej mu pomáhajme vytvárať podmienky, za ktorých nebude musieť brániť svoje etnikum práve týmto krajným spôsobom. Po druhé, tie pocity sú v danom kontexte irelevantné. Slováci tiež dobre vedeli, aké pocity vyvolávajú u Čechov, keď vyhlásili autonómiu; čerta starého im vtedy na českých pocitoch záležalo. A po tretie, nie každý maďarský politik, presadzujúci územnú autonómiu, pod ňou rozumie etnickú autonómiu. Ako poznám situáciu, prevažná väčšina maďarských demokratických politikov pod územnou autonómiou rozumie práve a výlučne územnú, t. j. miestnu a regionálnu samosprávu – tak im a priori nepodsúvame „zlé úmysly“.

Skôr je načas, aby sme sa my – slovenskí demokrati – s nimi spojili na rozvoji takejto územnej samosprávy pre všetkých obyvateľov Slovenska, pre všetky jeho regióny. Pomôže nielen Maďarom riešiť touto cestou ich menšinové problémy; potrebujeme ju všetci ako soľ na jediné možné budovanie demokracie zdola, na vytvorenie účinnej demokratickej protiváhy voči ústrednej vláde a jej centralizačným snahám, voči „bratislavocentrizmu“. Presun niektorých ústredných úradov, ba prípadne ministerstiev do Banskej Bystrice nie je skutočnou decentralizáciou moci. Takisto nové územnosprávne členenie krajiny, navrhnuté vládou a schválené parlamentom, nemá nič spoločné s demokratickou regionalizáciou, ba v podstate je zamerané proti nej. Vládny predstaviteľ ho charakterizoval skôr ako „dekoncentráciu“ než ako „decentralizáciu“ moci. Nevypovedá nič o kompetenciách v nových územných jednotkách, ani o povahe územnej samosprávy v nich.

Rozvinutú, dobre fungujúcu územnú samosprávu však potrebujeme všetci, nielen maďarská menšina. Má znamenať decentralizáciu politickej moci zhora nadol, prenesenie právomocí na obce, mestá a okresy, regionalizáciu partnerskej štátnej správy, rozširovanie

miestnej demokracie ako základu demokratického štátu vôbec. Nie je dost' dobre možné rozvinúť územnú autonómiu/samosprávu v slovenských obciach, mestách a okresoch a vylúčiť z nej maďarské. Demokraticizácia krajiny sa nedá takýmto spôsobom parcelovať.

Základné príčiny narastajúceho etnického napätia a obranných reakcií maďarskej menšiny voči nemu sú jednoznačne v terajšej nacionalistickej, voči menšinám nepriateľskej vládnej politike nášho centralistického národného štátu. Proti jeho nacionalistickej agresivite niet inej pomoci ako budovanie a rozvíjanie občianskej spoločnosti, zahrnujúcej Slovákov, Maďarov i všetkých ostatných obyvateľov tejto krajiny, vedomá tvorba jej *politického národa*, ktorého bude každé tu žijúce etnikum (vrátane slovenského!) rovnoprávnou súčasťou. Proti jeho centralizmu niet iného lieku ako decentralizácia a regionalizácia, budovanie samosprávnej demokracie, zloženej z optimálneho počtu samosprávnych jednotiek a ich regionálnych zoskupení, založených na občianskom územnom princípe. Nie etnickom, ale občianskom, čo by malo platiť rovnako pre štát vcelku, ako aj pre každú jeho samosprávnú územnú jednotu. Tak tých, kde prevažujú Slováci, ako aj tých, kde je viac Maďarov.

Demokratické sily tejto krajiny by sa teda mali v „našej maďarskej otázke“ zhodnúť na dvoch zásadných postojoch:

1) Pokiaľ' súčasná vládna garnitúra presadzuje tvrdú nacionalistickú politiku národného štátu, je úsilie reprezentácie maďarskej menšiny o jej etnické vybalancovanie naprosto legitímne a demokratické. Presadzovaniu kolektívnych práv slovenského národa možno účinne čeliť iba presadzovaním kolektívnych práv maďarskej menšiny, presadzovaniu koncepcie národného štátu presadzovaním autonomistických prvkov, od parciálnych až po celoplošné.

2) Etnický princíp však nie je šťastné riešenie, treba usilovať o lepšie. Pre multietnickú krajinu, akou je Slovensko, je ním jedine uplatnenie občianskeho princípu, avšak rovnako pre Slovákov, ako pre Maďarov. Občiansky štát tu vznikne iba prekonaním koncepcie národného štátu. Tam treba začať.

Apríl 1996

¹ Pozri napr. Bricke, D. W.: Minderheiten in östlichen Mitteleuropa. Ebenhausen 1994, s. 96.

² Vogel, L.: The Heritage of Totalitarianism and Minority Rights. In: Nationalism and Minorities. University of Essex, Belgrad 1995, s. 112.

³ Dostál, O.: Pápežskejši od pápeža. Mýty pseudoobčianskeho princípu. Domino efekt, 6/1996.

⁴ Sartori, G.: Teória demokracie. Archa 1993, s. 321.

⁵ Juanová-Šalingová, M.: Slovník cudzích slov A/Z. SPN, Bratislava 1979.

⁶ Webster's Ninth New Collegiate. Dictionary 1991.

⁷ Malá československá encyklopedie. Academia, Praha 1972.

⁸ Sartori, G.: cit. dielo, s. 320.

⁹ Ústava SR, 2. hlava (Základné práva a slobody), 4. oddiel (Práva národnostných menšín a etnických skupín), článok 34.

¹⁰ Ústava SR, 4. hlava (Územná samospráva), článok 64 (3).

¹¹ Zajac, P.: Komárňanská výzva. Domino efekt, 10/1996.

¹² Juanová-Šalingová, M.: cit. dielo.

¹³ Malá československá encyklopedie, cit. dielo.

¹⁴ Malý encyklopedický slovník. Academia, Praha 1972.

¹⁵ Holländer, P.: Základy všeobecnej štátovedy. Palackého univerzita, Olomouc 1993, s. 188.

¹⁶ Ústava SR, 4. hlava (Územná samospráva), článok 64 (3).

¹⁷ Moravčík, J.: Občiansky štát a etnická autonómia. Národná obroda, 22. 2. 1996.

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ Zajac, P.: cit. dielo.

²⁰ Moravčík, J.: cit. dielo.

²¹ L. Černák v rozhovore pre Domino efekt, 4/1996.

²² Moravčík, J.: Národnostné menšiny a ich práva. Kolektívne či individuálne? Národná obroda, 27. 2. 1996.

²³ Moravčík, J.: Vylúčme etnickú autonómiu, kým je ešte čas. Domino efekt, 6/1996.

²⁴ Moravčík, J.: Národnostné menšiny a ich práva, cit. dielo.

²⁵ Zajac, P.: cit. dielo.